

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α. Στοιχείο που χαρακτηρίζει τα έργα της ωριμότητας του Σολωμού είναι η αποσπασματικότητα. Να εντοπίσετε στοιχεία που την επιβεβαιώνουν στο 1[18] απόσπασμα. Επίσης, να δικαιολογήσετε την αποσπασματικότητα ως αποτέλεσμα ρομαντικών επιδράσεων στο έργο του και όχι ως ένδειξη αδυναμίας συνθετικής.

Στα πέντε αποσπάσματα – ποιητικές ενότητες του «Κρητικού» ο ποιητής βάζει αριθμούς αρχίζοντας από το 18 (η πρόσθετη αρίθμηση που αρχίζει από το 1 ανήκει στους κατοπινούς εκδότες). Αυτή την αρίθμηση ακολουθεί στην πρώτη έκδοση του έργου του ο Ιάκωβος **Πολυλάς**, ο οποίος σημειώνει: «Ως φανερόν είναι από την αρχή τούτου του **Αποσπάσματος** (με τη λέξη αυτή ο Πολυλάς χαρακτηρίζει ολόκληρο τον «Κρητικό») αυτό είναι συνέχεια του Ποιήματος, του οποίου ο μακαρίτης είχε συνθέσει, ή τουλάχιστον σχεδιάσει, τα δεκαεφτά πρώτα κεφάλαια. Από αυτά δεν ευρίσκεται ίχνος εις τα σωζόμενα χειρόγραφα». **Ο Πολυλάς λοιπόν κρίνει ότι το κείμενο που σώζεται στο χειρόγραφο του ποιητή δεν είναι ολοκληρωμένο ποίημα αλλά απόσπασμα**, ένα τμήμα του όλου έργου, το οποίο δεν ολοκληρώθηκε.

Ενδεικτικές της αποσπασματικότητας είναι και οι τελείες του πρώτου αποσπάσματος.

Σε άλλη φιλολογική έκδοση, διαφορετική από αυτή που χρησιμοποιεί το σχολικό βιβλίο, στην αρχή του ποιήματος υπάρχει ο στίχος: «Δεν έπλεε το 'να χέρι πλια και τα' άλλο μ' αποσταίνει» ο οποίος παραπέμπει σε γλωσσικό τουλάχιστον επίπεδο σε ένα προηγούμενο «νόημα», που υπήρξε πιθανότατα στη φαντασία του ποιητή και που δεν επρόκειτο όμως τελικά να μεταβληθεί σε ποιητική πράξη. Στο ιταλικό, επίσης, σχέδιασμα- πρόπλασμα του ποιήματος, ο Κρητικός δεν φαίνεται να είχε μία «κανονική»- για ένα αφηγηματικό- δραματικό έργο- αρχή: «intanto la bugasca crescera» // «Όστοςο η τρικυμία μεγάλωνε». Αυτό οδήγησε τον Πίτερ Μάκριτζ να υποθέσει ότι σε κάποιο σημείο- ίσως στην αρχή του 18^{ου} μέρους- θα έπρεπε να υπάρχει αναφορά στο ναυάγιο.

Η αποσπασματική μορφή αυτών των ποιημάτων **δεν πρέπει να θεωρηθεί απόδειξη της αποτυχημένης του προσπάθειας να γράψει ποίηση**. Κατά καιρούς, μάλιστα έχουν δοθεί αρκετές ερμηνείες στην εκδοτική απουσία του Σολωμού και την έλλειψη «ολοκληρωμένου» έργου με τη σημερινή σημασία του όρου. Σχεδόν όλες έχουν βιογραφικό, εξωκαλλιτεχνικό χαρακτήρα: η μακροχρόνια δικαστική του περιπέτεια, ο θρυλούμενος αλκοολισμός του ή η γλωσσική του ανεπάρκεια. Θα ήταν μεγάλο σφάλμα να αξιολογηθεί το φαινόμενο ως ένδειξη ήττας του ποιητή για δύο βασικούς λόγους: αφενός γιατί η συγκεκριμένη πρακτική του Σολωμού βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις βασικές αισθητικές αρχές του Ευρωπαϊκού Ρομαντισμού και αφετέρου γιατί αυτά καθ' αυτά τα αποσπάσματα εμφανίζουν στην πλειοψηφία τους αισθητικό αποτέλεσμα υψηλού επιπέδου αλλά κυρίως ενότητα και συνοχή.

Πρόκειται για μια τιτάνια προσπάθεια του δημιουργού να δαμάσει και να συνδυάσει αποτελεσματικά τις αυστηρές αισθητικές αρχές του Ευρωπαϊκού Ρομαντισμού, τη νεοελληνική γλώσσα και την προσωπική του έμπνευση **Σύμφωνα με τις αισθητικές αντιλήψεις του Ρομαντισμού, αυτό που πρέπει να ενδιαφέρει το δημιουργό είναι η ίδια η καλλιτεχνική δημιουργία και όχι το συγκεκριμένο, έτοιμο και τελειωμένο προϊόν της.**

Έτσι, ο Λινός Πολίτης υποστηρίζει ότι το έργο είναι ολοκληρωμένο: «Μολονότι χαρακτηρισμένο απόσπασμα, μπορεί να θεωρηθεί ποίημα απόλυτα ολοκληρωμένο, με εσωτερική ενότητα και συνοχή». «Από καιρό [1958] έχω υποστηρίξει πως ο *Κρητικός* δεν είναι απόσπασμα, παρά ποίημα ολοκληρωμένο, με αρχή μέση και τέλος. Οι στίχοι του πρώτου αποσπάσματος είναι τυπικοί στίχοι αρχής, ο τελευταίος στίχος επίσης δίνει το τέλος· όλο το ποίημα κατέχεται από ένα κεντρικό θέμα, που παρουσιάζει απόλυτη συνοχή [...]. Ό, τι είχε να πει ο ποιητής το λέει και το ολοκληρώνει στο ποίημα έτσι όπως το έχουμε. Η λυρική του ουσία ολοκληρώνεται και δεν έχει κανείς την εντύπωση ότι λείπει τίποτα». «Μπορεί η αρχική του πρόθεση να ήταν να διηγηθεί όλες τις περιπέτειες του ήρωα έως το κεντρικό επεισόδιο του ναυαγίου· τη διήγηση όμως αυτή (την ένταξη) δεν την επιχείρησε ποτέ. Και ο αριθμός 18 (που είναι του Σολωμού); Απλώς μια ένδειξη, ο αριθμός είναι καθαρά συμβατικός, μια δήλωση πως πριν από την ενότητα αυτή θα πρόσθετε κι άλλες». Αλλά και κατά τον **Δημήτρη Μαρωνίτη**, η πρώτη λέξη (εκοίταα) σημαδεύει το απόμακρο κι ανέφικτο ακρογιάλι στο βάθος του ορίζοντα. Το ίδιο όμως σημάδι (γιαλός) βρίσκεται και στη σφραγίδα του ποιήματος. Αυτός ο **κύκλος** που δημιουργείται με την ίδια λέξη στην αρχή και το τέλος της σύνθεσης είναι μία από τις πολλές ενδείξεις ότι πρόκειται για κάτι ολοκληρωμένο.

B. Ποιες γραμματολογικές επιδράσεις αναγνωρίζετε στο απόσπασμα 1.[18];

Πρόλογος: Αναφορά στην ποικιλία των επιρροών του Σολωμού

α) Δημοτική ποίηση:

- τα τρία αστροπελέκια → ο αριθμός τρία
- η συμμετοχή της φύσης στο δράμα του ήρωα – διάλογος με φυσικά στοιχεία που προσωποποιούνται
- η στιχουργική μορφή του ποιήματος (στίχος: ιαμβικός 15σύλλαβος με τομή στην 8^η συλλαβή / τα δύο ημιστίχια λειτουργούν συμπληρωματικά ώστε το νόημα να ολοκληρώνεται χωρίς διασκελισμούς)

β) Κρητική Λογοτεχνία:

- στιχουργική μορφή του *Ερωτόκριτου* (αναλυτική αναφορά)

Επίλογος: αισθητικό αποτέλεσμα

Γ. Σχολιάστε την 3^η αποφαιτική παρομοίωση για τον ήχο ως προς το περιεχόμενο και τη μορφή της.

Η τρίτη αποφαιτική παρομοίωση, ο ήχος από το σουραύλι, έρχεται μέσα στην πάμφωτη μέρα: παρατηρούμε λοιπόν ότι οι τρεις εικόνες καλύπτουν όλες τις φάσεις του εικοσιτετράωρου, το δειλινό, τη νύχτα έως την αυγή και την μέρα.

Στην τελευταία εικόνα ο αφηγητής τοποθετείται και ο ίδιος ως **προνομιούχος και μοναδικός ακροατής** της μελωδίας του σουραυλιού (αγγρικά στ. 35). Η πληθωρική παρουσία της **φύσης** ενισχύεται με στοιχεία οπτικά (ο Ψηλορείτης, ο ήλιος, τα βουνά, τα πέλαγα, οι κάμποι κ.α) και ακουστικά (φιαμπόλι, αγγρικά κ.α.).

Η γοητεία του κελαηδήματος αποδίδεται με τα ακόλουθα **σχήματα λόγου**:

- μεταφορά (φιαμπόλι τό γλυκό στ. 35) / συνεκδοχή (αντί ήχου από φιαμπόλι),
- περίφραση (ἄστρο τ' οὐρανοῦ στ. 37),
- προσωποποίηση (των βουνών, του πελάγους, των κάμπων στ. 38) και
- πολυσύνδετο (Κι ἔβλεπα... Καί τοῦ γελοῦσαν, Κι ἐτάραξε... Κι ἐφώναζα στ. 37-41)

Σημειώνουμε τη χρήση του δραματικού ενεστῶτα και στις τρεις αποφατικές παρομοιώσεις, που παριστάνει τις μελωδίες να ακούγονται την ώρα της αφήγησης.

Από τους 8 στίχους της τρίτης αποφατικής παρομοίωσης (35-42), οι τέσσερις αποτελούν μια μορφή παρέκβασης που εκφράζει την **φιλοπατρία** του Κρητικού. Ο Κρητικός άκουγε την μελωδία του σουραυλιού στον Ψηλορείτη, όπου τον τραβούσε (= τον οδηγούσε) ο πόνος (στ. 36). Στο στίχο αυτό δημιουργείται εύλογα η απορία τι προκαλούσε τον πόνο του και η απάντηση στο ερώτημα δίνεται στους στ. 39-42.

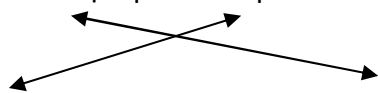
Κι ἐτάραζε τά σπλάχνα μου ἐλευθερίας ἐλπίδα (στ. 39): Αυτό λοιπόν που τάραζε τον Κρητικό ήταν η υποδούλωση της πατρίδας του και η ελπίδα για ελευθερία. Την εποχή κατά την οποία γράφτηκε το έργο (1833-1834) η Κρήτη, όπως και πολλές άλλες περιοχές του Ελληνισμού, βρισκόταν ακόμα κάτω από τον ζυγό της οθωμανικής (και όχι μόνο) σκλαβιάς.

Η συνεκδοχή («ἐτάραζε τά σπλάχνα μου» αντί «την ψυχή μου») υπογραμμίζει τα συναισθήματα του Κρητικού.

Κι ἐφώναζα: «θεϊκιά κι ὅλη αἷματα Πατρίδα!» (στ. 40): Για τον στίχο αυτό ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος γράφει: «νομίζω πως είναι ο εθνικότερος, ο πατριωτικότερος δεκαπεντασύλλαβος που υπάρχει στη νεότερη ποίησή μας». Στο πλαίσιο της συγκινησιακής φόρτισης που του δημιουργούσε η μουσική από το σουραύλι, προσφωνούσε φωναχτά τη πατρίδα του. Η μεταφορά (θεϊκιά... Πατρίδα) δηλώνει την αγάπη του αφηγητή, η οποία είναι τόσο μεγάλη ώστε να φτάσει στο σημείο να τη θεοποιεί, ενώ η εικόνα της προσωποποιημένης καταματωμένης Πατρίδας υποδηλώνει τους νεκρούς που έπεσαν στους αγώνες για την ελευθερία της.

Κι ἄπλωνα κλαίοντας κατ' αὐτή τά χέρια μέ καμάρι (στ. 41): Καθώς ο έφηβος Κρητικός φανταζόταν την προσωποποιημένη πατρίδα, άπλωνε τα χέρια του προς αυτή κλαίγοντας για τη σκλαβιά της αλλά περήφανος γι' αυτήν. Παρατηρούμε τη χιαστή αντιστοιχία με τον προηγούμενο στίχο:

Θεϊκιά κι ὅλη αἷματα Πατρίδα

κλαίοντας κατ' αὐτή τά χέρια μέ καμάρι

Καλή 'ν' ἡ μαύρη πέτρα της καί τό ξερό χορτάρι (στ. 42): Ο αφηγητής εκφράζει την αξία της πατρίδας και δηλώνει την αγάπη του γι' αυτήν: τα εδάφη και το τοπίο της είναι καλά και αγαπητά

(και ας είναι πετρώδη με λιγοστή, φτωχή βλάστηση). Πρόκειται για μια αγάπη ανιδιοτελή, αφού ούτε τα υλικά αγαθά ούτε τα αισθητικά κριτήρια μπορούν να την καθορίσουν. Για τον στίχο αυτό ο Λ. Πολίτης σημειώνει: «Ένας στίχος που ο Σολωμός φαίνεται να του δίνει πολύ βάρος και τον γράφει και τον ξαναγράφει πολλές φορές, και σχεδόν πάντοτε τον ίδιο, με ελαφρές μόνο παραλλαγές, είναι αυτός που χρησιμοποίησε στον *Κρητικό* πρώτα, αλλά και στους *Ελεύθερους Πολιορκημένους* ύστερα, για την πατρική γη. Για τον άνθρωπο που αναθυμάται με λαχτάρα τη μητρική γη (ή που είναι έτοιμος να πεθάνει γ' αυτήν), ακόμα και τα πιο ταπεινά και άσχημα, η μαύρη πέτρα, το ξερό χορτάρι, παίρνουν μια άλλη όψη: η σχέση αγάπης του ανθρώπου προς τη μητρική γη, ανάλογη με το φυσικό δεσμό του παιδιού προς τη μητέρα και της μητέρας προς το παιδί, μεταμορφώνει την υφή και το χρώμα των πραγμάτων: η μαύρη πέτρα δεν είναι πια μαύρη ούτε και το χορτάρι ξερό: για τη μυστική αυτή αλλαγή και μεταμόρφωση ο ποιητής χρησιμοποίησε την απλή λέξη «καλή». Οποιαδήποτε άλλη, εξωτερικά περισσότερο «φανταχτερή», θα ήταν δίπλα της πολύ φτωχή».

Για το περιεχόμενο του ίδιου στίχου γράφει ο Ε. Γ. Καψωμένος: «Το θέμα αυτό επανέρχεται επίμονα στα κείμενα του Σολωμού, για μια εικοσαετία περίπου (1833 ως το 1851). Έχει 31 παραλλαγές [...] Η ίδια η διατύπωση είναι απλή κι επιγραμματική: δύο υποκείμενα με τους προσδιορισμούς τους (μαύρη πέτρα - τό ξερό χορτάρι), ισόρροπα κατανεμημένα στα δύο ημιστίχια του 15σύλλαβου. [...] Είναι, τέλος, οι διακειμενικές συναρτήσεις με το πρώιμο σολωμικό επίγραμμα 'Η καταστροφή των Ψαρών' (1825) [...]: ολόμαυρη ράχη – λίγα χορτάρια – έρημη γη».

Δ.1. Πώς λειτουργεί το νέο μαγικό στοιχείο, «ο γλυκύτερος ήχος»; Θετικά ή αρνητικά; Αιτιολογήστε την απάντησή σας με βάση το κείμενο (120 – 140 λέξεις).

Ο αφηγητής εξηγεί τη μεγάλη δύναμη του ήχου, καθώς εξομολογείται την επίδραση που αυτός είχε στην ψυχή του (υπενθυμίζεται ότι στους στ. 23-24 είχε γίνει λόγος για την επίδραση που είχε ο ήχος στο σώμα του ναυαγού). Η ακατανίκητη έλξη που ασκούσε ο μουσικός ήχος στην ψυχή του ναυαγού εκφράζεται με πολλούς τρόπους.

Ο ήχος προσωποποιείται στο πλαίσιο της κινητικής εικόνας που προσδίδει δραματικότητα στην αφήγηση. Χαρακτηριστική είναι η χρήση του ρήματος «αδράχνω», που έχει πολύ έντονη σημασία (= πιάνω ή παίρνω κάτι με βία και δύναμη) και μάλιστα επαναλαμβάνεται (στ. 53).

Ο απόκοσμος ήχος φαίνεται να συναρπάζει τόσο πολύ το ναυαγό, ώστε αυτός να μην μπορεί να προσηλωθεί σε όσα είχε καθήκον να κάνει εκείνες τις δύσκολες στιγμές: δεν είχε μυαλό να σκεφτεί τον ουρανό, που έστελνε τις καταιγίδες, τη θάλασσα, με την οποία είναι αναγκασμένος να παλέψει, την ακρογιαλιά, όπου έπρεπε να φτάσει, και την κόρη, που είχε χρέος να τη σώσει. Όλα αυτά παρουσιάζονται εκφραστικά πιο έντονα με το πολυσύνδετο και με το σχήμα της συσώρευσης.

Η μαγεία πολλές φορές εκείνος τον έκανε να επιδιώξει να βρει ένα τρόπο, για να αποχωριστεί τη σάρκα του (συνεκδοχή: το σώμα) κι έτσι η ψυχή του ελεύθερη να πάει κοντά στον ήχο. Αυτό πια απλά σημαίνει ότι ήθελε να πεθάνει, ώστε να ακολουθήσει σε κάποιον ιδεατό χώρο τον απόκοσμο και μαγευτικό ήχο.

Το χωρίο αυτό μας παραπέμπει στην πλατωνική και χριστιανική δυϊστική αντίληψη για τον κόσμο (ψεύτικος επίγειος – ουράνιος αληθινός κόσμος) και για τον άνθρωπο (φθαρτό σώμα – αθάνατη ψυχή), την οποία ασπαζόταν ο Σολωμός (βλ. σημείωση σχολικού βιβλίου). Ο ναυαγός και ο ήχος θα μπορούσαν να παραλληλιστούν με τον Οδυσσέα και με το τραγούδι των Σειρήνων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Τον καθυστερεί από την πραγμάτωση του στόχου του (σωτηρία της αγαπημένης του), του προσφέρει όμως μια ανεπανάληπτη μεταφυσική εμπειρία.

Δ.2. Τι μπορούμε να υποθέσουμε για το συμβολισμό του ήχου; (απαντήστε σε μια παράγραφο)

Σχετικά με τον ήχο του *Κρητικού* (ως προς το τι είναι ή τι συμβολίζει) έχουν δοθεί από τους μελετητές του έργου διάφορες ερμηνείες:

α. Ο ήχος αυτός «συνοψίζει σ' ένα σύμβολο 'μουσικό' τον **παναρμόνιο ρυθμό της φύσης**, που η παρουσία της Φεγγαροντυμένης μας τον έδωσε σ' ένα σύμβολο πλαστικό και μυστηριακό συγχρόνως» (Ε. Γ. Καψωμένος).

β. Πρόκειται για έναν «**αγγελικό ψαλμό**, που συνοδεύει την ψυχή της [κόρης]στα ουράνια και τον ακούει ο Κρητικός καταγοητευμένος». (Βασ. Δεδούσης)

γ. «Ο γλυκός ήχος, που ακούγεται σα να βγαίνει απ' όλη τη γήινη και την ουράνια φύση, είναι σα μια **μουσική φωνή του Σύμπαντος**, σαν η μυστική αρμονία που αναδίνεται από την ανταπόκριση των στοιχείων του Παντός. Αυτή η χωρίς όρια αρμονία, που συνέχει τους κόσμους, δεν μπορεί να είναι η Αγάπη, η Ουράνια Αγάπη, της οποίας το μυστικό τραγούδι μόνο ο ποιητής μπορεί ν' ακούσει. Αυτή μας φέρνει μήνυμα από το Υπερπέραν». (Π. Σπανδωνίδης)

δ. «Οι θείοι αυτοί ήχοι δεν είναι τίποτε άλλο παρά η **ενίσχυση που [η Φεγγαροντυμένη] του 'δωσε [του Κρητικού], για να συνεχίσει τη ζωή του [...]**» (Φ. Μιχαλόπουλος)

ε. «Είναι η **φωνή της καταματωμένης πατρίδος του**», η οποία «τον έχει συγκλονίσει τόσο βαθιά, που ποθεί να ξαναγυρίσει σ' αυτή κι ας είναι ρημαγμένη». (Γ. Ν. Παπανικολάου).

Ε. Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Η λυγερή στον Άδη» και το δεύτερο απόσπασμα από τον «Κρητικό», να εντοπίσετε επιδράσεις στο έργο του Επτανήσιου ποιητή από τη δημοτική μας ποίηση, αλλά και διαφοροποιήσεις ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο των δύο κειμένων.

- Χαρακτηριστικό της Επτανησιακής σχολής η επιρροή από τη δημώδη ποίηση (ιδιαίτερα ο Σολωμός μελέτησε το δημοτικό τραγούδι, ώστε να επανασυνδεθεί με την ελληνική γλώσσα μετά τη μακροχρόνια παραμονή του στην Ιταλία).
- Μορφολογική σύγκριση των κειμένων:
 - στίχος: ιαμβικός 15σύλλαβος με τομή στην 8^η συλλαβή (τα δύο ημιστίχια λειτουργούν συμπληρωματικά ώστε το νόημα να ολοκληρώνεται χωρίς διασκελισμούς), συχνή αξιοποίηση της συνίζησης για την αποφυγή χασμωδιών, ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία.

- γλώσσα: δημοτική, αξιοποίηση ιδιωματικού στοιχείου.
- εκφραστικά μέσα: φυσιολατρία και συμμετοχή της φύσης στο ανθρώπινο δράμα (προσωποποίηση), εικονοκλαστικός λόγος, ο αριθμός 3, διάλογος.
- Σύγκριση των κειμένων σε επίπεδο περιεχομένου:
 - βασικό θέμα ο θάνατος και η επανασύνδεση αγαπημένων προσώπων, ζωντανών και νεκρών
 - οι νεκροί δρουν όπως οι ζωντανοί (σκέφτονται, αισθάνονται, αναγνωρίζουν πρόσωπα κλπ)
 - ο μεταθανάτιος κόσμος «εγκοσμιώνεται»
 - διαφορά: το μεταθανάτιο σκηνικό στον «Κρητικό» βασίζεται στη ορθόδοξη παράδοση, ενώ στο δημοτικό τραγούδι υπάρχουν στοιχεία που παραπέμπουν σε αρχαιοελληνικές και παγανιστικές αντιλήψεις
- Γενικό σχόλιο: ο Δ. Σολωμός αξιοποιεί στοιχεία της δημοτικής ποίησης, αλλά δεν ακολουθεί το δρόμο της στείρας μίμησης. Αντίθετα ανάγει την αυθόρμητη παραγωγή ποιητικού λόγου του λαϊκού τραγουδιστή σε καλλιτεχνική έκφραση άρτια επεξεργασμένη.

